

Σοβιέτ περιορίστηκε σε τυπικό όργανο επικύρωσης των αποφάσεων της κομματικοκρατικής εξουσίας, ενώ τα σοβιέτ υποβαθμίστηκαν σε τοπικά όργανα.

Ο Κ. Μπατίκας ορθά υποστηρίζει ότι όταν πανηγυρικά, αλλά εσφαλμένα, διακηρύχθηκε η τελική νίκη του σοσιαλισμού στα μέσα της δεκαετίας του 1930, οι εμπορευματοκρατικές σχέσεις, οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις, ο νόμος της αξίας συνέχιζαν να υπάρχουν, αφού στην υφιστάμενη κατάσταση δεν είχαν ωριμάσει οι οικονομικοί όροι για την κατάργησή τους. Το ζήτημα όμως είναι ότι αντί της προϊούσας μείωσής τους, υιοθετήθηκε η διατήρηση ή και η επέκτασή τους. Μετά το 2ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ το 1956 ενισχύθηκαν οι εμπορευματοκρατικές σχέσεις, δεν εγκαθιδρύθηκαν όμως τότε, όπως υποστηρίζει με την αυθαίρετη τομή του το ΚΚΕ. Καθοριστική υπήρξε η μεταρρύθμιση Κοσίγκιν, που εισήγαγε το κέρδος (ιδιοσυντήρηση) ως κριτήριο αποδοτικότητας των επιχειρή-

σεων και το πριμ ως συμπληρωματική μορφή της αμοιβής των εργαζομένων. Η εξέλιξη κορυφώθηκε το 1985 με την περεστρόικα, που συγκαλυμμένα στην αρχή, ανοικτά στο τέλος ώθησε στην καπιταλιστική μετατροπή των επιχειρήσεων και την αρπαγή τους ουσιαστικά απ' την κομματική γραφειοκρατία, τους διευθυντές των επιχειρήσεων και τη μαφία, που είχαν και συσσωρευμένο χρήμα απ' τα κέρδη τους.

Οι ευνοούμενες απ' την εκμεταλλευτική γραφειοκρατία εμπορευματοκρατικές σχέσεις αντεπιδρούσαν στη «διαιτητική» σχέση του κράτους με τους ενισχυόμενους εμπορευματοπαραγωγούς, ευνοούσαν την εθνικοποίηση, τον έλεγχο της παραγωγής απ' το κράτος, εμπόδισαν το βαθμιαίο και ολοκληρωτικό, τελικά, πέρασμά τους στους συνεταιρισμένους ισότιμους παραγωγούς της ακρατικής κομμουνιστικής κοινωνίας. **Τ**

Μια συζήτηση για τη γλώσσα

γράφει η ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΑΛΒΑΝΟΥΔΗ*

Μίλα μου για γλώσσα: Μικρή εισαγωγή στη γλωσσολογία

του Φοίβου Παναγιωτίδη
(Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2013)

Το βιβλίο του Φοίβου Παναγιωτίδη *Μίλα μου για γλώσσα: Μικρή εισαγωγή στη γλωσσολογία* (2013) αποτελεί μια σύντομη εισαγωγή στη γλωσσολογία. Ο Παναγιωτίδης, αναπληρωτής καθηγητής Γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο Κύπρου, εκλαϊκεύει πτυχές της γλωσσολογίας, δηλαδή της επιστημονικής

μελέτης της γλώσσας, και παρουσιάζει στο ευρύ κοινό όψεις του γλωσσικού φαινομένου με τρόπο απλό, εύληπτο και ενίοτε χιουμοριστικό. Αποφεύγοντας σε μεγάλο βαθμό τη χρήση τεχνικής ορολογίας, που θα καθιστούσε την ανάγνωση του βιβλίου απαιτητική για άτομα που δεν διαθέτουν γνώσεις γλωσσολογίας, ο συγγραφέας ξεναγεί τους/τις αναγνώστες/τριες στον κόσμο της γλώσσας μέσα από εννέα ενότητες (Λέξεις και γραμματική, Γλωσσολογία, Γλωσσική ανάπτυξη, Γλωσσική αλλαγή, Γλωσσική ποικιλία και γλωσσικές ποικιλίες, Γλώσσα και νόση, Γλωσσικά προβλήματα, Ελληνική γλώσσα και γραφή, Γλώσσα και επικοινωνία) και ένα χρήσιμο γλωσσάρι όρων.

Από τις θεματικές που αναπτύσσονται στο βιβλίο αξίζει να σταθούμε στις εξής τρεις: Υπάρχουν πλούσιες και φτωχές γλώσσες; Μιλάμε καλύτερα νέα ελληνικά αν γνωρίζουμε αρχαία ελληνικά; Κινδυνεύει η ελληνική γλώσσα;

Η αξιολογική κατάταξη των γλωσσών, δηλαδή το ερώτημα εάν υπάρχουν «ωραιότερες» ή «σωστότερες» γλώσσες, αντιβαίνει στην περιγραφική προσέγγιση της σύγχρονης γλωσσολογίας η οποία έχει σκοπό την περιγραφή και ανάλυση των κανονικοτήτων που διέπουν συγκεκριμένες γλώσσες και όχι τη ρύθμισή τους σύμφωνα με συγκεκριμένα πρότυπα. Όπως υποστηρίζει ο συγγραφέας, τέτοιες αξιολογήσεις για τη γλώσσα αποτελούν γλωσσικές στάσεις, δηλαδή πεποιθήσεις για τη γλώσσα και τους/τις ομιλητές/τριές της που έχουν ιδεολογική βάση. Η άποψη ότι ορισμένες γλώσσες είναι φτωχότερες ή κατώτερες από άλλες αγνοεί δύο σημαντικά ευρήματα της γλωσσολογίας: πρώτον, τα γραμματικά συστήματα των γλωσσών διέπονται από καθολικές κοινές αρχές, δηλαδή δεν υπάρχουν γλώσσες περισσότερο και λιγότερο γραμματικά σύνθετες ή εκφραστικές· δεύτερον, οι γλώσσες αποτελούν επικοινωνιακά εργαλεία που ικανοποιούν τις ανάγκες της κοινωνίας στην οποία μιλούνται. Προσαρμόζονται στις κοινωνικοπολιτισμικές πρακτικές και ανά-

γκες της γλωσσικής κοινότητας και τις αντανακλούν.

Αρκετή συζήτηση έχει γίνει πρόσφατα για το αν η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής από το πρωτότυπο στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση συμβάλλει στην καλύτερη απόκτηση, γνώση και χρήση της νέας ελληνικής. Ο Παναγιωτίδης απαντά αρνητικά στο ερώτημα απομυθοποιώντας μια σειρά από πλάνες γύρω από τη διδασκαλία της αρχαίας. Η απόκτηση της πρώτης γλώσσας δεν εξαρτάται από τη διδασκαλία παλαιότερων μορφών της, καθώς η γλωσσική ικανότητα, δηλαδή η υπόρρητη γνώση της νέας ελληνικής, αναπτύσσεται με φυσικό τρόπο στα πρώτα χρόνια της ανθρώπινης ζωής πριν την είσοδο των παιδιών στο σχολείο. Στο πλαίσιο του σχολικού εγγραμματισμού οι μαθητές/τριες αποκτούν συνειδητή επίγνωση της φυσικά και διαισθητικά ανεπτυγμένης γλωσσικής ικανότητας. Με άλλα λόγια, στο σχολείο οι μαθητές/τριες δεν μαθαίνουν τη γλώσσα τους, αλλά μαθαίνουν για τη γλώσσα τους. Επιπλέον, η άποψη ότι η αρχαία ελληνική είναι καλύτερη από τη νέα ελληνική έρχεται σε αντίθεση με τη θέση της σύγχρονης γλωσσολογίας ότι οι γλώσσες αποτελούν ισότιμα επικοινωνιακά εργαλεία

και συνιστά «ένα ακατανόητο είδος ενδογλωσσικής ανισοτιμίας η οποία οδηγεί στην αυθαίρετη υπόθεση ότι η νεοελληνική γλώσσα χρειάζεται συνεχώς την υποστήριξη της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, για να καλύπτει τα κάθε λογής κενά της» (Μαρωνίτης, 2003: 21). Η ιδιαίτερη θέση της αρχαίας ελληνικής οφείλεται σε ιστορικούς λόγους και όχι σε εγγενή χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης ποικιλίας.

Ο Παναγιωτίδης προσεγγίζει κριτικά την κινδυνολογία γύρω από τη γλώσσα. Συχνά διατυπώνεται η άποψη ότι η ελληνική γλώσσα κινδυνεύει από την αλλοίωση από ξενόφερτα γλωσσικά στοιχεία, τη λεξιπενία και τα γλωσσικά λάθη. Η άποψη αυτή ανήκει στον χώρο της ψευδογλωσσολογίας, κατά τον συγγραφέα, μολονότι συχνά ακόμα και διάφοροι γλωσσολόγοι τείνουν να υποχωρούν «στην περιοχή της προεπιστημονικής μυθολογίας» (Χριστίδης, 1999: 81).

Η αλλαγή αποτελεί φυσικό χαρακτηριστικό των γλωσσών και δεν συνιστά γλωσσική φθορά. Οι γλώσσες αλλάζουν, μεταξύ άλλων, επειδή προκύπτουν νέες ανάγκες επικοινωνίας και επειδή διαφορετικοί πληθυσμοί και οι γλώσσες που μιλούν έρχονται σε επαφή για οικονομικούς, ιστορικούς και κοινωνικούς λόγους (λόγω μετανάστευσης, για παράδειγμα). Ο δανεισμός στη νέα ελληνική αποτελεί φυσιολογικό φαινόμενο και δεν χρήζει θεραπείας. Επιπλέον, οι γλώσσες κινδυνεύουν όταν χάνουν τους/τις ομιλητές/τριές τους, όπως συνέβη, για παράδειγμα, με τις γλώσσες των Αβορίγιων της Αυστραλίας οι οποίες οδηγήθηκαν στη γλωσσική υποχώρηση και τελικά στον γλωσσικό θάνατο σε συνθήκες αποικιοκρατίας. Η γλώσσα δεν κινδυνεύει ούτε από τη λεξιπενία, δηλαδή τη γνώση και χρήση ενός περιορισμένου λεξιλογίου δεδομένης της ηλικίας και του μορφωτικού επιπέδου των ομιλητών/τριών. Όπως σημειώνει ο Παναγιωτίδης, οι ομιλητές/τριες μαθαίνουν λέξεις σε όλη τη διάρκεια της ζωής τους. Για παράδειγμα, ένας αναλφάβητος ενήλικος γνωρίζει

γύρω στις 40.000 λέξεις, ενώ ένας κάτοχος πανεπιστημιακού τίτλου μπορεί να γνωρίζει έως και 120.000 λέξεις. Επομένως, δεν πρόκειται για γλωσσικό ζήτημα, αλλά για ζήτημα παιδείας. Όσον αφορά τα γλωσσικά λάθη, αυτά δεν είναι πάντα τόσο «ένοχα» όσο νομίζουμε. Για παράδειγμα, μπορεί να οφείλονται σε σφάλματα γλωσσικής πραγμάτωσης, σε επανερμηνεία δομών ή τύπων σε συγχρονικό επίπεδο ή να συνιστούν αποκλίσεις από την πρότυπη ποικιλία.

Το βιβλίο του Παναγιωτίδη δίνει απαντήσεις σε επίκαιρα ερωτήματα για τη φύση της γλώσσας και φωτίζει κριτικά πτυχές του εθνοκεντρικού λόγου για τη γλώσσα και την παιδεία από τη σκοπιά της γλωσσολογίας. Για αυτό τον λόγο θεωρώ ότι βρίσκεται σε διάλογο με κείμενα όπως *Γλώσσα, πολιτική, πολιτισμός* του Α.-Φ. Χριστίδη (1999, εκδόσεις Πόλις) και *Δέκα μύθοι για την ελληνική γλώσσα* σε επιμέλεια του Γ. Η. Χάρη (2003, εκδόσεις Πατάκη) και αξίζει τον κόπο να διαβαστεί σε συνδυασμό με αυτά.

Μολονότι στο βιβλίο συζητείται ο ρόλος της γλώσσας στην επικοινωνία, η αξιακή διάσταση της γλώσσας και η θέση της πραγματολογίας ότι το νόημα δεν περιορίζεται σε αυτό που δηλώνεται ρητά, δεν γίνεται συστηματική αναφορά στην κοινωνική διάσταση της γλώσσας. Ο συγγραφέας αναπτύσσει τα επιχειρήματά του αντλώντας σε μεγάλο βαθμό ιδέες από τη φορμαλιστική υπολογιστική προσέγγιση στη γλώσσα και ειδικότερα τη γενετική θεωρία του Τσόμσκι (Chomsky) που ηγεμονεύει στη γλωσσολογία στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα.

Για παράδειγμα, στο βιβλίο γίνεται αναφορά στα κοινά δομικά χαρακτηριστικά των γλωσσών και στη διάκριση γλώσσας και σκέψης χωρίς να συζητείται διεξοδικά η δομική ποικιλία που παρατηρείται διαγλωσσικά, η σχέση της γλώσσας με το κοινωνικό περιβάλλον και η μεσολάβηση της γλώσσας στην ανθρώπινη σκέψη. Έτσι, η συγκεκριμένη εισαγωγή στη γλωσσολογία

δεν ενσωματώνει την προβληματική που έχει αναπτυχθεί σε κοινωνικές, λειτουργικές και νοησιακές προσεγγίσεις της γλώσσας, όπως η εθνογραφία

της επικοινωνίας, η ανθρωπολογία της γλώσσας, η κοινωνιογλωσσολογία, η γνωσιακή γλωσσολογία και η κοινωνιοκοσμειωτική θεωρία. **Τ**

b

Μαρωνίτης, Δ. (2003), «Αρχαία ελληνική γλώσσα: Μύθοι και μυθοποίηση» στο Γ.

Χάρης (επιμ.), *Δέκα μύθοι για την ελληνική γλώσσα*, Αθήνα, Πατάκη, σ. 15-21.

Χριστίδης, Α.-Φ. (1999), *Γλώσσα, πολιτική, πολιτισμός*, Αθήνα, Πόλις.

Το «αντίο» ως αφορμή για νέες «συναντήσεις»

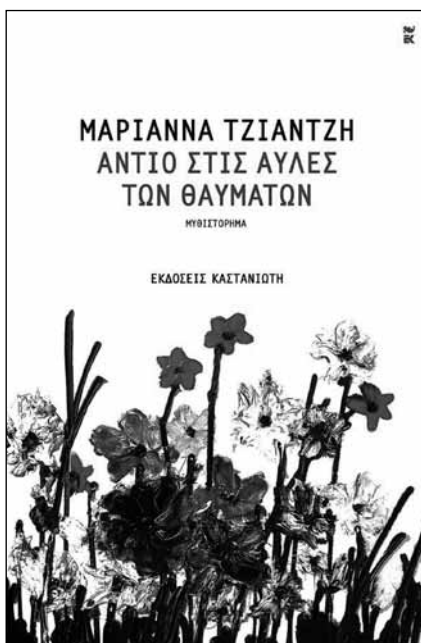
γράφει η ΑΙΜΙΛΙΑ ΚΑΡΑΛΗ*

Αντίο στις αυλές των θαυμάτων

της Μαρίας Τζιαντζή

(Αθήνα, εκδ. Καστανιώτη, 2016)

Το τρίτο πεζογραφικό έργο της Μαρίας Τζιαντζή (*Την άλλη φορά, Μαργαρίτα* [1983], *Παπούτσια για πέταμα* [1990]) αποδεικνύει για άλλη μια φορά πως η συγγραφέας είναι μια από τις πιο ευαίσθητες και τρυφερές παλμογράφους της εποχής που βίωσε και της εποχής που ζει. Αυτά τα χαρακτηριστικά της αποτυπώνονται στον τρόπο γραφής, στην οπτική με την οποία προσεγγίζει τα γεγονότα, στη δυναμική προοπτική που ανοίγει στην καταληκτική προτροπή στην ηρωίδα της, τη Λένα. Το *Αντίο στις αυλές των θαυμάτων* δεν σημαίνει μόνον ένα τέλος, αλλά παρακινεί και για μια νέα αρχή.

Αφορμή για την εκτύλιξη της υπόθεσης είναι το ταξίδι της Λένας, του Άγγελου και του Παύλου στην Ελευσίνα τον Σεπτέμβριο του 2001 για να παρευρεθούν στην κηδεία του Στέλιου Καζαντζίδη. Λίγο μετά από την κατάρρευση των «δίδυμων πύργων» της Νέας Υόρκης που σηματοδότησε την αρχή μιας νέας εποχής για την ανθρωπότητα, πέθανε ο Στέλιος Καζαντζίδης. Αυτός ο θάνατος αξιοποιείται συμβολικά στο έργο για να σημειώσει το τέλος της εποχής που γέννησε και έθρεψε τα τραγούδια του. Η Λένα, μετανάστρια πλέον στην Αυστραλία και τυχαία επισκεπτόμενη εκείνη την περίοδο την Ελλάδα, ήταν κάποτε ζευγάρι με τον Άγγελο. Οι δυο τους δέθηκαν κάποτε με την πίστη ότι θα «έριχναν την χούντα και θα άλλαζαν τον κόσμο». Ο Παύλος, αλαφροϊσκιωτός πια, γιος ενός εκτελεσμένου στον Εμφύλιο γιατρού –γιατρός και ο ίδιος πιστός στην τελευταία θέληση του πατέρα του– «από μικρός είχε μάθει ότι ο κόσμος δεν αλλάζει, αλλά [που] δεν ήθελε να πέσει στα χέρια αυτού του αμετάβλητου κόσμου».

Η πορεία προς την Ελευσίνα γίνεται ένα ταξίδι στο χρόνο, ένας ιστορικός «δρόμος ψυχής» που ανοίγει ρωγμές στις μνήμες και τις φέρνει στο φως. Μέσω της Λένας ενώνει κομμάτια των ιστοριών των τριών φίλων και του περιγυρού τους. Οι πρωταρχικές εστίες τους είναι οι «αυλές των θαυμάτων». Εξάλλου, μια από αυτές τις «αυλές» είναι και το Θέατρο Τέχνης του Κάρολου Κουν, εκεί όπου πρωτοανέβηκε το 1957 *Η αυλή των θαυμάτων* του Ιάκωβου Καμπανέλλη, ένα έργο που σημάδεψε το νεοελληνικό θέατρο.

Η Πλατυθέα, το χωριό καταγωγής της Λένας, το σπίτι των θετών γονιών και θείων της στην Πλάκα, το ξενοδοχείο Άτλας στην Σοφοκλέους κοντά στην Ομόνοια που φιλοξένησε άλλοτε ως προσωρινό και άλλοτε ως μόνιμο κατάλυμα ανέστιους πολιτικούς εξόριστους, το Θέατρο Τέχνης, ακόμη και το αστικό σπίτι του Άγγελου είναι οι βασικές «αυλές των θαυμάτων». Εκεί ζουν, εργάζονται, διασκεδάζουν, τσα-

κώνονται, χωρίζουν και διαχωρίζονται, θλίβονται, αναπολούν, δημιουργούν, ελπίζουν και οραματίζονται, στενεύουν και αυξάνουν τα όρια και τις αντοχές τους τα πρόσωπα του μυθιστορήματος.

Είναι οι «αντίστροφοι καταρράχτες», που επέμενε ο Άγγελος πως υπάρχουν. Τα νερά τους τρέχουν ανάποδα, κατακόρυφα με κατεύθυνση από τη γη προς τον ουρανό και αγνοούν νόμους και στερεότυπα. Όπως τα συναισθήματα των ανθρώπων, η φωνή και το «αχ» των τραγουδιών του Καζαντζίδη, το όραμα του Κουν, η ζωγραφική του Θάνου Τσίγκου, τα όνειρα που εμπνέουν και ορίζουν τις πράξεις των ανθρώπων. Από μέσα προς τα έξω.

Η Μαριάννα Τζιαντζή αποτυπώνει με λιτό και άμεσο τρόπο, την πορεία της κάθε «αυλής», αλλά των δρόμων στους οποίους αυτές «βλέπουν», μέσα από τις αλλαγές στην καθημερινότητα των ανθρώπων που ζουν εκεί και από τις οποίες αφορμώνται. Ο απόηχος της Μικρασιατικής Καταστροφής, η μεταπολεμική Ελλάδα με τον καταναλωτικό εκσυγχρονισμό, η μετανάστευση, η πολιτική αγριότητα του μετεμφυλιακού κράτους, η δικτατορία των συνταγματαρχών και η –όποια– αντίσταση, η μεταπολίτευση και το έδαφος που έθρεψε τους σπόρους της σημερινής κατάστασης αναδεικνύονται αβίαστα, «φυσικά» μέσα στο έργο της.

Τα πρόσωπα που εμφανίζονται σε αυτό είναι τα «ρυακία» που φτιάχνουν τον μεγάλο καταρράχτη της ιστορίας. Δεν έχουν μόνο νερό, αλλά παρασύρουν και ξένα προς αυτό σώματα. Δεν υπάρχει μόνο η φιλοξενία, η καλοσύνη, η αγνότητα της λαϊκής ψυχής ή η μεγαλοθυμία, η αυθεντικότητα του αγωνιστή, η ανιδιοτέλεια και η σταθερότητα στο στόχο του. Υπάρχει και η αγριότητα, η προδοσία, η μικροψυχία, η ιδιοτέλεια, η ταλάντευση, η υποχώρηση, η υποταγή, η παραίτηση. Κανένας από τους ήρωες του μυθιστορήματος δεν έχει μία μόνο όψη.

Μια από τις σημαντικότερες αρετές με τις οποίες η συγγραφέας διευθετεί το υλικό της είναι η εύστοχη ειρωνεία

με την οποία είτε φορτίζει είτε αποφορτίζει την αφήγησή της. Η λεκτική ειρωνεία λειτουργεί ως αποστασιοποίηση, ως αποκάλυψη ή ανακάλυψη μιας πραγματικότητας. Οι αλλαγές στη σημασία των λέξεων, τα λογοπαίγνια, οι ευφημισμοί και οι μετωνυμίες, τα ψευδώνυμα, τα παρατσούκλια και οι παρετυμολογίες, ο εξαμερικανισμός και ο ευτελισμός των ονομάτων αποτελούν έναν φακό μέσα από τον οποίο μπορούμε να παρατηρήσουμε και τις αλλαγές στις εποχές στις οποίες αναφέρεται.

Οι συνειρμοί που προκαλούνται συνδέουν παρόμοια γεγονότα διαφορετικών εποχών, είτε αυτά αφορούν την ιστορία του τόπου, είτε υποθέσεις και πρόσωπα κινηματογραφικών ή λογοτεχνικών έργων, είτε συναιρούν την πραγματικότητα με τις φαντασιώσεις των πρωταγωνιστούν. Όλα τα προηγούμενα αποτελούν τις υποδομές για την αναβίωση, τη γνώση και πιθανόν τη συνειδητοποίηση της εποχής.

Αυτές ανιχνεύονται και στον τρόπο της ψυχαγωγίας των ανθρώπων. Εξάλλου, η κηδεία ενός καλλιτέχνη ήταν και το πρόσχημα για το μυθιστόρημα. Οι περιπέτειες, οι ιστορίες των караγκιοζοπαιχτών, τα θερινά σινεμά, τα αστυνομικά, ο αμερικάνικος κινηματογράφος, οι ραδιοφωνικές σειρές στέκονται πλάι στο Θέατρο Τέχνης και την εμβληματική μορφή του Κάρολου Κουν και του έργου του. Οι στίχοι των τραγουδιών του Καζαντζίδα που αναφέρονται στα έργα, στους έρωτες και στα πάθη των ταπεινών συνυπάρχουν με την κλασική μουσική, τον *Ορφέα* του Μοντεβέρντι (*Mondeverdi*) σε μια σχεδόν υπαρξιακή αντίστιξη.

Ο δρόμος προς την Ελευσίνα είναι η ταυτοχρόνως η δύση και η «έλευση» μιας νέας κατάστασης στις ζωές των ανθρώπων που τον διάβηκαν. Οι αυλές κλειθούν, ρημάζουν, ερειπώνονται. Η ελληνική επαρχία της μεταπολεμικής περιόδου και οι συνήθειές της σβήνουν. Επαγγέλματα χάνονται, το ίδιο και οι λέξεις που τα δήλωναν, οι ανάγκες που τα δημιουργήσαν. Δοξασιές και παραμυθιακές ερμηνείες του κό-

σμου διαλύονται. Το αθηναϊκό κέντρο δεν έχει πλέον τους κινηματογράφους, τα στέκια, τα ξενοδοχεία, τα βιβλιοπωλεία, τα θέατρα που το χαρακτήρισαν. Πολεοδόμοι του είναι πια οι διαφημιστές και η ανθρώπινη εξαθλίωση μετατρέπεται σε οικονομική επιχείρηση που οδηγεί στη λήθη των ιστορικών γεγονότων, των ελπίδων που έθρεψαν τις μεγάλες πορείες για την έφοδο στον ουρανό.

Όμως το *Αντίο στις αυλές των θαυμάτων* είναι μόνο μια στιγμή στην ανθρώπινη περιπέτεια που ποτέ δεν τελειώνει. Γίνεται μια υπόσχεση, μια πρόκληση και μια πρόσκληση για το μέλλον. Έτσι και ο τελευταίος σταθμός του έργου της Μαριάννας Τζιαντζή είναι το φανταστικό (;) πάρτι στην τάρτα του *Άτλαντα*, του «ξενοδοχείου των αγωνιστών», εκεί όπου κατέλυσαν «τα ορφανά της ιστορίας, οι πιο ηττημένοι από τους ηττημένους».

Τα χρόνια που σημάδεψαν –και ποτέ δεν τα διαλέγουμε– συμπυκνώνονται σε έναν κυκλικό αποχαιρετισμό που ανοίγει έναν νέο κύκλο. Τα χρώματα του Θάνου Τσίγκου μετατρέπονται μπροστά στους πρωταγωνιστές σε λουλούδια, πυρετώδεις πίνακες, με το ίδιο το σώμα του ζωγράφου να γίνεται ο χρωστήρας τους. Τα τραγούδια του Καζαντζίδα είναι το φόντο για μια σχεδόν υπαρξιακή διακήρυξη: *Υπάρχουμε* «ακόμη και αν δεν μας αρέσει η ζωή που ζούμε τώρα, ακόμη κι αν αμφιβάλλουμε για τη ζωή που ζήσαμε, αν ήταν ένα όνειρο, μια παρατεταμένη αυταπάτη ή η μόνη αληθινή».

Το «αντίο» κάθε φορά θα αλλάζει νόημα, ανάλογα με το τι αποχαιρέτά κανείς και προς τα πού στρέφεται, τι νόημα δίνει στη ζωή του και μέσω αυτού στις ζωές των άλλων, τι ερωτήματα δημιουργεί και για τι. Το βιβλίο δεν αποτελεί «απάντηση» παρά μόνο με την έννοια της «συνάντησης», του ανταμώματος με τον αναγνώστη. Η δύναμή του έγκειται ακριβώς στο ότι η Μαριάννα Τζιαντζή τον οδηγεί στο να θέσει νέα ερωτήματα και νέους τρόπους να «υπάρξει». **Τ**

T για την
κοινωνική
απελευθέρωση
τετράδια
μαρξισμού

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Η ποιότητα της μετάφρασης αγγλικών οικονομικών όρων στα ελληνικά ως δείκτης του επιπέδου της οικονομικής επιστήμης στην Ελλάδα

γράφει ο ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΤΑΜΑΤΗΣ*

Η οικονομική επιστήμη στη χώρα μας είναι φερό υλικό, για την ακρίβεια ξενόφερτο. Και σχετικά νέο βέβαια. Οι μεταφορές της την σπούδασαν κυρίως στις ΗΠΑ και στο Ηνωμένο Βασίλειο μετά τον πόλεμο. Έτσι, αυτό που μετέφεραν ως οικονομική επιστήμη είναι η βασιζόμενη στη θεωρία του οφέλους ή, άλλως, στη νεοκλασική θεωρία οικονομική επιστήμη. Τι κατόνοσαν απ' αυτά που μετέφεραν φαίνεται από τον τρόπο με τον οποίο μετέφεραν στα ελληνικά τους αγγλικούς όρους αυτής της θεωρίας. Τον όρο *utility theory* μεταφέρουν όχι, όπως θα ήταν ορθό, ως θεωρία του οφέλους, αλλά εσφαλμένα ως θεωρία της χρησιμότητας. Η χρησιμότητα είναι όμως η ιδιότητα ενός πράγματος ή μιας υπηρεσίας και συγκεκριμένα η ιδιότητά τους να ικανοποιούν μια συγκεκριμένη πάντα ανάγκη ή επιθυμία ενός ή περισσότερων ατόμων. Ενώ όφελος είναι η «απολαβή» που έχουν ένα ή περισσότερα άτομα χρησιμοποιώντας ένα οποιοδήποτε πράγμα ή υπηρεσία που ικανο-

ποιούν οποιαδήποτε ανάγκη ή επιθυμία τους.

Τι είναι μια *objective function*; Είναι μια μαθηματική συνάρτηση στόχου. Και τι είναι μια συνάρτηση στόχου; Ας το εξηγήσουμε με τη βοήθεια ενός σχετικά απλού παραδείγματος. Έστω ένα οικονομικό μοντέλο μιας καπιταλιστικής οικονομίας. Κι έστω ότι οι επιχειρηματίες-καπιταλιστές έχουν ως στόχο τους τη μεγιστοποίηση του κέρδους τους. Τα κέρδη τους είναι μαθηματική συνάρτηση ορισμένων παραγόντων. Έστω ότι οι επιχειρηματίες-καπιταλιστές μεγιστοποιούν υπό ορισμένους όρους τη συνάρτηση κέρδους ως προς τις χρησιμοποιούμενες ποσότητες των μέσων παραγωγής. Αυτή η μεγιστοποίηση του κέρδους προσδιορίζει τις ποσότητες των συντελεστών παραγωγής που πρέπει να χρησιμοποιηθούν για να μεγιστοποιηθεί το κέρδος. Είναι προφανές, λοιπόν, δεδομένου ότι *objective* σημαίνει, μεταξύ άλλων, και σκοπός ή στόχος, γιατί εδώ η συνάρτηση κέρδους ονομάζεται *objective function*. Διότι εδώ το κέρδος και ειδικά η μεγιστοποίησή του συνιστά τον σκοπό ή τον στόχο των καπιταλιστών.

i * Καθηγητής Οικονομικής Θεωρίας

Και πώς μεταφράζουν οι προειρηθέντες μεταφορές τον όρο objective function; Ως αντικειμενική συνάρτηση!!! Γιατί; Διότι objective σημαίνει και αντικείμενο, αντικειμενικός. Πάλι καλά που δεν την είπαν συνάρτηση του φακού του μικροσκοπίου ή της φωτογραφικής μηχανής, αφού objective σημαίνει και αυτά τα δύο. Αλλά μια και μιλήσαμε παραπάνω για οικονομικό μοντέλο, πώς μεταφράζουν τον όρο model; Όχι ως μοντέλο, αλλά ελληνοπρεπέστατα ως υπόδειγμα. Υπόδειγμα όμως είναι το σχέδιο του μηχανικού, σύμφωνα με το οποίο αυτός επινοεί μια τεχνητή μηχανή που δεν υπάρχει ακόμη και την κατασκευάζει με σκοπό μια εκ των προτέρων καθορισμένη λειτουργία που έχει να επιτελέσει αυτή η τελευταία.

Σε αντίθεση με τον μηχανικό ο κατασκευαστής ενός model μιας φυσικής ή κοινωνικής ή οικονομικής «μηχανής», εν προκειμένω ο κατασκευαστής ενός οικονομικού μοντέλου, δηλαδή ενός model μιας οικονομικής «μηχανής» (την οποία δεν κατασκεύασε ο ίδιος, αλλά την έχει μπροστά του!), για να το κατασκευάσει μελετά τον τρόπο κατασκευής της, τη δομή της και τις λειτουργίες της, ώστε κατόπιν με τη βοήθειά του να μπορέσει να κατανοήσει και να ερμηνεύσει αυτή τη «μηχανή», δηλ. την οικονομία.¹ Γι' αυτό και το model μεταφράζεται ορθά μοντέλο και όχι υπόδειγμα.

Αυτή η προαναφερθείσα ελληνοπρέπεια εκφράζεται και αντιστρόφως: Διά της υπερήφανης παρουσίας της δυνατότητας αγγλικού οικονομικού όρου να εκφραστούν –στα αγγλικά φυσικά– μέσω λέξεων προερχομένων από την ελληνική. Πολλοί θα γνωρίζετε το κείμενο της ομιλίας του στην αγγλική, την οποία εκφώνησε παλαιότερα ο Ξενοφών Ζολώτας σε Σύνοδο του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και την οποία έδωσε ο ίδιος στη δημοσιότητα ως ένα από τα πολλά και αξιοθαύμαστα επιτεύγματά του, όταν επέτυχε ως και πρωθυπου-

γός της χώρας να γίνει, όπου, μεταξύ άλλων, σκοντάφτει κανείς και στον όρο numismatic policy, στον οποίον αποδίδει τη σημασία της νομισματικής πολιτικής. Αυτό το numismatic policy αποτελεί κενό σημασίας γλωσσικό βαρβαρισμό, διότι το numismatic στα αγγλικά δεν σημαίνει νομισματικός, αλλά ο σχετικός με τη συλλογή μεταλλικών νομισμάτων. Φαντάζομαι ότι, εάν υπήρχαν και τότε στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο παρδαλές κατσίκες, θα γέλασαν ακόμη κι αυτές κατά τη λαϊκή ρήση.

Τι είναι ένα διάνυσμα; Δεν χρειάζεται να γνωρίζετε σχετικά παρά μόνον όσα θα εκθέσουμε στα ακόλουθα. Να ένα διάνυσμα:

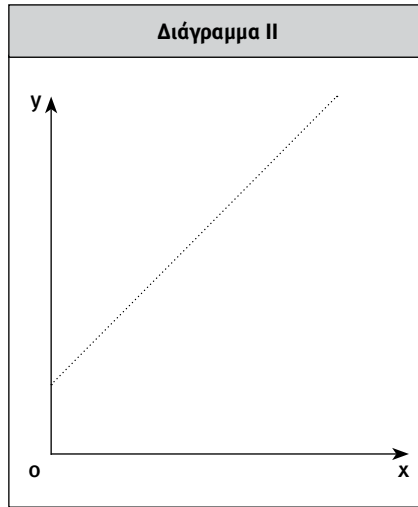
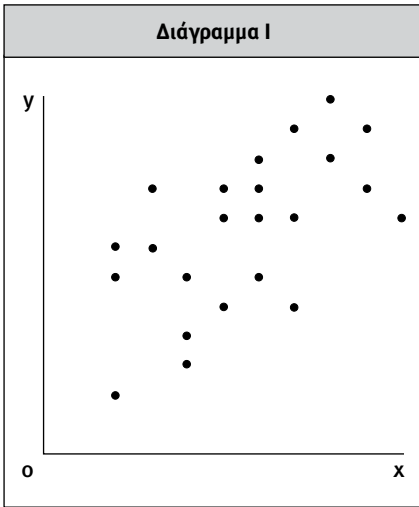
$$a \begin{pmatrix} 2 \\ 4 \\ 6 \end{pmatrix}$$

όπου το a είναι ένας άγνωστος αριθμός χωρίς διαστάσεις, δηλαδή ένας απόλυτος αριθμός, ή, όπως το ονομάζουν οι μαθηματικοί, ένα βαθμωτό. Τα μεγέθη 2, 4 και 6 ή, αντιστοίχως 2 a , 4 a και 6 a είναι οι συνιστώσες του διανύσματος. Τι είναι λοιπόν ένα διάνυσμα; Είναι δύο ή περισσότεροι αριθμοί πολλαπλασιασμένοι (όχι αναγκαστικά²) με ένα βαθμωτό. Τι γνωρίζουμε για τις συνιστώσες του διανύσματος; Ότι όποια τιμή κι αν λάβει το a , οι σχέσεις μεταξύ των αριθμών 2 a , 4 a και 6 a παραμένουν οι ίδιες. Αυτό το διάνυσμα, στο οποίο το a είναι άγνωστο ονομάζεται «εξαιρέσει ενός βαθμωτού (του a) πλήρως προσδιορισμένο». Αυτό σημαίνει ότι οι σχέσεις μεταξύ των 2 a , 4 a και 6 a είναι ανά δύο πλήρως προσδιορισμένες. Οι συνιστώσες 2 a , 4 a και 6 a δεν είναι όμως (πλήρως) προσδιορισμένες. Αν προσδιορίσουμε αυθαιρέτως το a , π.χ. $a=2$, τότε το διάνυσμά μας γίνεται

$$\begin{pmatrix} 4 \\ 8 \\ 12 \end{pmatrix}$$

1. Βλ. Henri Atlan, *Η αντίληψη για τη ζωή στη μεταγενεομική εποχή. Τι είναι η Αυτοοργάνωση*, εκδ. Διάυλος, Αθήνα, 2013, σ. 134 κ.ε.

2. Μπορούμε να παραλείψουμε αυτό τον όρο, διότι όταν το βαθμωτό είναι ίσο με τη μονάδα, τότε αυτό είναι ταυτόσημο με την έλλειψη βαθμωτού.

και οι συνιστώσες του και αυτό το ίδιο πλήρως προσδιορισμένα. Αυτός ο αυθαίρετος καθορισμός του βαθμωτού α ενός διανύσματος ονομάζεται στα αγγλικά *normalization*. Και πώς το μεταφράζουν οι δικοί μας; Ομαλοποίηση!

Το *normalization* προέρχεται προφανώς από το *norm*. Κι αυτό διότι διά του *normalization* εισάγουμε αυθαίρετα μια *norm* (= ένα μέτρο), για να πάρουμε απόλυτες, μετρημένες με αυτό το μέτρο συνιστώσες του διανύσματος. Αυτός που μεταφράζει το *normalization* με ομαλοποίηση δεν κατανοεί τίποτα από τα παραπάνω, νομίζει ότι το *normalization* προέρχεται από το *normal* (= ομαλός) και γι' αυτό το μεταφράζει ως ομαλοποίηση! Η ορθή μετάφραση είναι τυποποίηση.

Ας περάσουμε τώρα στην απόδοση του οικονομετρικού όρου *regression*. Αλλά τι είναι η *regression*; Έστω ότι σε ένα καρτεσιανό διάγραμμα με τους άξονες y και x έχουμε απεικονίσει ένα «σύννεφο» από σημεία όπως στο Διάγραμμα I.

Διάγραμμα I

Υπάρχει μια μαθηματική, ακριβέστερα οικονομετρική, μέθοδος να παραστήσουμε συνοπτικότερα (να «εκτιμήσουμε») αυτό το «σύννεφο» σημείων με

μια καμπύλη (*regression curve*). Έστω ότι στη δεδομένη περίπτωση αυτή η καμπύλη είναι η ευθεία του Διαγράμματος II. Αυτή η διαδικασία της υποκατάστασης του «σύννεφου» από μια ευθεία γραμμή μάς λέει το εξής: Αυτή η ευθεία γραμμή είναι ο ιδεατός τύπος κάθε σημείου πάνω και κάτω απ' αυτή τη γραμμή. Τι κάνει, λοιπόν, αυτή η διαδικασία; Επαναφέρει κάθε σημείο του «σύννεφου» στην ιδεατή θέση του πάνω στη *regression curve*. Εξού και η έκφραση *regression to the mean*.

Διάγραμμα II

Η λέξη *regression* χρησιμοποιούνταν παλιότερα από τους αστρονόμους για τον χαρακτηρισμό της διαδικασίας «επαναφοράς» της πραγματικής στην ιδεατή τροχιά ενός πλανήτη, π.χ. από την έλλειψη στον κύκλο. Για την απόκλιση της πραγματικής από την ιδεατή τροχιά χρησιμοποιούσαν τη λέξη *digression*. Η οποία σήμαινε επίσης και παρέκκλιση, παρέκβαση από το θέμα, όπως γνωρίζουμε από τον Λόρενς Στερν (Laurence Stern), ο οποίος στο Τρίσταμ Σάντι (Tristram Sandy) εξάρει εαυτόν ως μαέστρο της *digression* (προφανώς επειδή αγνοούσε –πώς θα ήταν άλλωστε δυνατόν να τον γνωρίζει;– τον μεταγενέστερο δικό μας αρχιμαέστρο

της digression Αλέξανδρο Πάλλη). Έτσι και revolution σήμαινε τότε (λόγω της προέλευσης της λέξης από τα λατινικά) τροχιά και συγκεκριμένα τροχιά ουράνιου σώματος, αργότερα την κυκλοφορία, π.χ. στον Πέτι (Petty) την κυκλοφορία του χρήματος, και μετέπειτα ό,τι σημαίνει σήμερα.

Αυτό, λοιπόν, σημαίνει το regression: επαναφορά. Και κατ' επέκτασιν μόνον αποκατάσταση, όπως στους γερμανικούς νομικούς όρους regress (= αποκατάσταση) και regresspflichtig (= υπόχρεος σε αντικατάσταση βλαφθέντος ή καταστραφέντος πράγματος τρίτου).³

Και πώς, κατόπιν όλων αυτών, μεταφράζουν οι γαλουκηθέντες στις ΗΠΑ ή στο Ηνωμένο Βασίλειο Έλληνες οικονομολόγοι και οικονομέτρες τον όρο regression; Παλινδρόμηση τον μεταφράζουν. Μα παλινδρόμηση σημαίνει «την κατ' αντίθετον κατεύθυνσιν πορεία, υποστροφή» (βλ. Ορθογραφικό Ερμηνευτικό Λεξικό Δημητράκου).

Εδώ όμως, δηλαδή κατά τη διαδικασία της regression, δεν διηνύθη κανένας δρόμος, τον οποίον δύναται να διανύσει κανείς εκ των υστέρων προς τα πίσω. Εδώ απλώς σημεία επαναφέρονται σε μια ιδεατή καμπύλη – χάριν σύνοψης και χάριν, στη συνέχεια, συνοπτικού χειρισμού του πράγματος. Επαναφορά, λοιπόν, λέγεται και όχι παλινδρόμηση η regression. Παλινδρόμηση είναι η κίνηση ενός εμβόλου, η γαστροοισοφαγική πανιδρόμηση και η αμφίδρομη ανάγνωση ενός γλωσσικού παλινδρομου π.χ. Άννα ή Νίψον ανομήματα μη μόναν όψιν. Μόνον στην Ελλάδα έχουμε διά των Ελλήνων αστών οικονομολόγων και μια οικονομετρική τοιαύτην.

Στην πραγματικότητα εδώ δεν πρόκειται για κακή μετάφραση οικονομικών όρων, αλλά για πλημμελή κατανόηση του περιεχομένου αυτών των όρων. Η κακή μετάφραση είναι απλώς συνέπεια της τελευταίας.

3. Θα μου πείτε τη δουλειά έχουν εδώ τα γερμανικά: Έχουν. Διότι η επίμαχη λέξη που υπάρχει τόσο στα αγγλικά όσο και στα γερμανικά έχει κοινή προέλευση: τα λατινικά.

Άλλη μια περίπτωση είναι η μετάφραση των όρων income effect (of a price variation) και substitution effect (of a price variation). Αποδίδονται εσφαλμένα ως αποτέλεσμα εισοδήματος και αποτέλεσμα υποκατάστασης αντιστοίχως, προφανώς επειδή effect σημαίνει και αποτέλεσμα – καιίτοι εδώ σημαίνει επίπτωση. Το ορθό είναι «επίπτωση στο εισόδημα (μιας μεταβολής μιας τιμής)» και «επίπτωση στην υποκατάσταση⁴ (μιας μεταβολής μιας τιμής)».

Ενδιαφέρουσα είναι επίσης η μετάφραση του όρου opportunity costs ως κόστος ευκαιρίας, λες και πρόκειται για σημαία ελληνόκτητου πετρελαιοφόρου. Η ορθή μετάφραση είναι κόστος εναλλακτικής επιλογής ή έστω εναλλακτικό κόστος. Και, τέλος, ορθή μετάφραση του income distribution δεν είναι διανομή του εισοδήματος, αλλά κατανομή του εισοδήματος, διότι η διανομή προϋποθέτει πάντα ένα υποκείμενο, το οποίο την διεξάγει. Ενώ την κατανομή του εισοδήματος δεν την διεξάγει κάποιος, αλλά προκύπτει από την όλη οικονομική διαδικασία και ο όρος κατανομή δεν προϋποθέτει πάντα ένα υποκείμενο που την διεξάγει. Γνωρίζουμε π.χ. την κατανομή του Γκάους (Gauss). Αναλογιστείτε λοιπόν –σύμφωνα με την απόδοση του όρου income distribution ως διανομή του εισοδήματος– αντί της μητρός Εκκλησίας, που διανέμει πακέτα τροφίμων στους πέντε, τον Γκάους να διανέμει πιθανότητες.

Τέλος, η Μαρία Νεγρεπόντη-Δελιβάνη επιμελήθηκε ως editor τη μετάφραση των γνωστών δύο τομίδων των Penguin Books με άρθρα για τη λεγόμενη capital controversy, η οποία μάλλον έγινε όχι από το αγγλικό πρωτότυπο, αλλά από τη γαλλική μετάφραση, και θυμίζει περισσότερο Νοστράδαμο παρά capital controversy.

Τα παραπάνω δεν σημαίνουν ότι οι συντηρητικοί οικονομολόγοι συλλήβδην δεν γνώριζαν τι μετέφραζαν. Υπάρχουν δύο εξαιρετα παραδείγματα: Η μετάφρα-

4. Υποκατάσταση μιας ποσότητας ενός εμπορεύματος από μια ποσότητα ενός άλλου εμπορεύματος.

ση του Ρικάρντο (Ricardo) από τον Κωνσταντινίδη και του Κέινς (Keynes) από τον Δελιβάνη. Εξαιρέτες μεταφράσεις.

Ωστόσο η ορθή μεταγλώττιση ενός όρου δεν είναι και ταυτόσημη με την ορθή και πλήρη κατανόησή του. Ας δούμε πώς κάτι τέτοιο είναι δυνατόν.

Την οικονομική επιστήμη θεμελίωσαν και ανέπτυξαν, με ελάχιστες εξαιρέσεις, οι Άγγλοι κλασικοί σε αντιδιαστολή προς την οικονομία της μεμονωμένης επιχείρησης (η οποία αποτελούσε τότε ένα είδος λογιστικής που εξελίχθηκε αργότερα σ' αυτό που ονομάζεται ιδιωτική οικονομική, Betriebswirtschaftslehre⁵, διοίκηση επιχειρήσεων και τα παρόμοια), ως επιστήμη της οικονομίας όχι μιας επιχείρησης, αλλά μιας χώρας, γι' αυτό και την ονόμασαν political economy (= πολιτική οικονομία) και σπανιότερα public economy, δηλ. οικονομία του κράτους, οικονομία της χώρας.⁶ Τις τελευταίες

δεκαετίες ο όρος σήμαινε για ορισμένους προοδευτικούς, αριστερούς, αλλά και μαρξιστές οικονομολόγους, τρόπον τινά, ένα είδος προοδευτικής, αριστερής ή κι ακόμη μαρξιστικής οικονομικής επιστήμης εν αντιθέσει προς την αστική οικονομική επιστήμη. Σε ποιο βαθμό στερείται νοήματος αυτή η αντίληψη του όρου πολιτική οικονομία τεκμαίρεται απλά και μόνον από τον υπότιτλο του *Κεφαλαίου* του Μαρξ (Marx): Κριτική της πολιτικής οικονομίας. Ωστόσο, στο ίδιο διάστημα ορισμένοι κατ' επιθυμίαν «οικονομολόγοι» σφετερίστηκαν τον όρο πολιτική οικονομία για να εκδώσουν τις ασυναρτησίες τους ως κριτική, προοδευτική ή κι ακόμη μαρξιστική οικονομική επιστήμη. Νομίζουμε ότι ο στοιχειωδώς ενημερωμένος αναγνώστης δεν θα έχει καμιά δυσκολία να βρει παραδείγματα.

Ο οβιδιακός Τόνι Νέγκρι (Toni Negri), εκκινώντας από μια εσφαλμένη κατανό-

5. Betriebswirtschaftslehre (= διδασκαλία της οικονομίας της επιχείρησης).

6. Οι Γερμανοί την ονόμασαν για τον ίδιο λόγο Nationalökonomie, Nationalwirtschaft (= εθνική οι-

κονομία) ή Nationalwirtschaftslehre (= διδασκαλία για την εθνική οικονομία) και Volkswirtschaft (λαϊκή οικονομία) ή Volkswirtschaftslehre (= διδασκαλία για τη λαϊκή οικονομία).